

תלמידה יקרה,
 פשוט פנימי ואופן אין
 להסתפק אק ורק
 תלמידה הסיכום!
 יש ללמוד את החומר
 כסדרו מספר תלמוד.
 מטרת הסיכום לרכז
 נקודות מרכזיות בלבד.

סיכום שלושת הפרקים הראשונים בחוברת אמונה וגאולה

פרק ראשון – אדם מחפש את עצמו

✚ יוני נתניהו – חיים ללא מטרה.

יוני סוקר את החיים ובעצם מבליט את היצר הדטרמיניסטי של החיים: לידה, הולדה ומוות. חלק זה זהה לכל בעלי החיים והצמחים.

בשאל היות האדם בעל תבונה, יוני מביע ספקנות אם זה "כל האדם" ובעצם הוא לא מגיע לכלל מסקנה, כיצד למצות את החיים באופן משמעותי.

✚ הרב אלימלך בר שאול

מתאר שני טיפוסים עם משמעויות שונות לחיים:

איש החוץ – משמעות חיי זה להיות עם אחרים. מתעניין בכל דבר שהוא חוץ מעצמו. לנפשו אינו מקדיש זמן או מחשבה.

איש הפנים – כל כולו עסוק בעצמו, בנשמתו. מחובר לכוחות נפשו ואישיותו. כל זעזוע "פרימות וקרעים" שהוא חווה בחייו מעמיקים את ההתבוננות בעצמו ובונים עולם פנימי עמוק יותר.

✚ פרנקל ויקטור – האדם מחפש משמעות

מדגיש את חשיבותה של המשמעות בחיים. מתוך ספור חייו כאסיר במחנה ריכוז שמר על שפיות למרות המצב הבלתי נורמאלי – כי הייתה לו סיבה לחיות.

מחקר שהיה מוכן לפרסום נעלם לו, והוא רצה בכל מאודו להעלותו על הכתב ולשמר אותו. על פי עדותו שאיפה זו אפשרה לו לעבור את הקשיים הנוראיים. מצטט את ניטשה: "מי שיש לו איזה למה שלמענו יחיה יוכל לשאת כמעט כל איך". הצבת מטרה לחיים יכולה לסייע להתגברות על קשיים.

(ויקטור פרנקל מתייחס לכך שחיפוש אחר משמעות וערכים בחיים עלול לעורר מתח פנימי ואי חיפוש יכול לשמור על שווי משקל פנימי ושלווה. אך לשלווה פנימית אפשר להגיע גם אחרי מציאת משמעות לחיים).

✚ הלל צייטלין – על גבול שני העולמות

מתאר את האדם כדמות שפועלים בה כוחות רוחניים וגשמיים. האדם מקשיב לקול הפנימי הנקרא מצפון, שם לב שיש באדם מוסר כליות על התנהגות לא ראוי. כוח נפשי פנימי זה (גשמה, יסורי מצפון זכו) דורש מהאדם התנהגות מוסרית, ואינו מניח לאדם להסתפק בחיים חומרניים חסרי ערכיות ומשמעות. ואמנם האדם פעמים רבות מנסה להכחיש את התחושה הזו – אך היא קיימת.

אנו שמים לב להישגים גשמיים שאינם גורמים לסיפוק. אם אדם זוכה בדבר שהוא חפץ בו והוא מלא ערגה להשיגו, לאחר שהשיגו שוב אין הדבר גורם לו אושר.

המשמעות בחיי אדם הוא התחום הרוחני. אך כאמור בני אדם בדי"כ אינם מעמיקים כדי לתת משמעות לעולם הרוחני, לנשמתם.

מסקנה – משמעות אפשרית רק אם יש בה התייחסות לעולמו הרוחני של האדם.

✚ הראי"ה קוק זצ"ל

העצבות שאדם חש בה לעיתים קרובות מקורה בנשמה האלוקית השואפת לחופשי, לגאולה לחיים רוחניים עליונים אך הגבלתה בגוף חומרי מעיבה. מי שמודע למצב זה הוא נמצא בראשית תהליך של גאולה. האדם שמוצליח להאזין לנשמתו זוהי תחילת גאולתו.

[העצבות מתבטאת גם במישור הציבורי הכללי. מקור התחושה בניתוק בין "נפש האומה" (היסוד הפנימי הרוחני של העם ששואף לחיי קדושה ומימוש יעדים רוחניים כמו: יושר, עבודת ה' וכו') לבין החיים ב"שטח". לפעמים מוצאים לעצבות ציבורית זו סיבות שטחיות כמו: מצב כלכלי ירוד וכו' אך אנשים שהם "חושבי מחשבות מציוניים" מסוגלים לראות את הסיבה האמיתית לעצבות של העם].

✚ המח"ל

האדם על אדמות לעולם לא יגיע לשלמות, מכיוון שנפשו הרוחנית תוכל לבטא את עצמה רק לאחר הפרידה מהגוף. על פי כן האדם שזנה משאר הברואים: מהכוחות העליונים – שפעולתם קבועה ובלתי משתנה. וגם מהברואים התחתונים (מבעלי החיים) – שאין להם כוחות נסתרים שיצריך להוציאם אל הפועל (ניתן ללמוד זאת, למשל, משם הבחמה: בה-מה).

לעומת זאת האדם שמו הוא על שם – האדמה. כשם שבאדמה טמון פוטנציאל, כך גם באדם טמונים כוחות נסתרים הזקוקים למימוש, ומתוך חיפוש אחר המשמעות יש להוציאם מן הכוח אל הפועל – וזהו האדם. אך צריך לדעת שההצלחה להוציא לפועל את הפוטנציאל הרוחני הטמון באדם – באופן מושלם, בלתי אפשרית בעולם הזה כיון ששורש הנפש הוא בעולמות עליונים. משל בת המלך והעירוני. האדם המחפש משמעות לחייו מעוניין להוציא מן הכוח אל הפועל את כוחותיו, למרות המעגל החוסם שאין אפשרות להגיע לתכלית על אדמות. למרות כך, ע"י קיום תורה ומצוות ניתן להתקדם לקראת שלימות ולקראת מימוש הפוטנציאל הרוחני-נפשי.

עסקנו במקורות לחיפוש משמעות בחיים וערכה.

כעת נסקור דעות שונות. מהי משמעות החיים.

✚ הרמב"ם

רואה כתכלית האדם – להגיע להשגה אלוקית בשכל. במאמר יש פירוט רחב כיצד מגיע הרמב"ם למסקנה זו. השכל הוא הדבר המפריד בין שאר הנבראים לאדם וע"כ ביתרון הזה צריך להשיג את המטרה העליונה. לייצרה אנושית – יש תכלית מובנת ונתפסת בעזרת השכל האנושי ואילו לייצרה האלוקית – יש תכלית שלעיתים בלתי ניתנת להבינה בשכל האנושי. מטרת בריאת האדם, שכלל הנבראים נוצרו עבורו, היא: "לצייר בנפשו סודות המושכלות ולדעת האמיתות כפי מה שהן עליו" – ההשכלה הרוחנית (בניגוד לתענוגות גשמיים – מהם יש להתרחק). שלימות האדם מתבטאת ב"חכמה" – עניינים רוחניים וב"מעשה" – תיקון העולם והתרחקות מהעניינים הגשמיים שאיננו זקוק להם למחייתו.

✚ הרמח"ל – בעל "מסילת ישרים"

תכלית האדם ומשמעות קיומו בעולם הזה הוא קיום מצוות והגעה לדבקות בה' וזה כרוך בניסיונות והתמודדות עם התאוות החומריות המבקשות להסיט את האדם ממטרתו. מטרת העולם הזה – להשתמש בו כסיוע לעבודת ה' ובסיס עשייה וחכמה לקראת העולם הבא. בריאת

האדם לא נועדה למצבו בעולם הזה, אלא למצבו בעולם הבא. כלומר, ניתן לסכם ולומר כי ע"פ רמח"ל תכלית האדם היא להתענג על ה' ולהינות מזיו שכינתו בעולם הבא – להגיע לדבקות בה', ע"י העבודה בעולם הזה.

אך ישנה מטרה גדולה יותר לחיי האדם בעולם הזה והיא: הגדלת כבוד ה' בעולם. ברמה הראשונה – אדם דואג לעצמו ולטובתו ולהבטחת חלקו בעולם הבא ואמנם זה בעל ערך אך הרמה הגבוהה יותר היא שהוא נרתם להעלאת כבוד ה' בעולם.

✚ הרב דסלר

האדם צריך להיאבק באהבת עצמו שהיא טבעית ולהגיע לאהבת הרע (החבר). באדם טבועים שני כוחות. כוח הנתינה – כוח עליון ממידות בורא העולם וכוח הנטילה – שמקורו באהבת האדם את עצמו (אגואיזם). מצוות "ואהבת לרעך כמוך" – נתינה לזולת יוצרת אהבה, חיבור ותחושה שהם קרובים אלי ממש. "עולם חסד יבנה" – א. בריאת העולם נבעה מרצון הבורא לעשות חסד עם ברואיו. ב. בכל רגע ורגע הקב"ה משפיע שפע טובה וחסדים לברואיו. כדי להגיע לדבקות בקב"ה יש להתדמות לבורא עושה חסד. בני אדם יוכלו להכיר בחסד ה' רק כאשר גם הם עוצמים יעשו חסד. "כח הנתינה הוא שנותן תיקון ותכלית לבריאה כולה". רק כאשר האדם יוצא ממסגרת עצמו ומתייחס לזולתו זוהי תחילת הגאולה.

✚ הרב קוק

"בכל דרכך דעהו" צריך לבקש את הקב"ה בכל מה שאדם עושה – אין הגבלה שרק בבית המדרש, או בלימוד התורה. את האלוקות צריך לחפש בכל מקום ובכל תחום שבו אדם עוסק. גם עיסוקי חולין לכאורה, ניתן לקדש באמצעות שם שמיים ולהתחבר באמצעותם אל בורא העולם, בתנאי שהאדם יכוון לעשות זאת בשיא השלמות, ומתוך רצון אמיתי להתחבר אל הקב"ה. כשאדם משתדל בכל מה שהוא עושה – לביצע בשלמות, זה מצביע על מודעות לנוכחות אלוקית הדרך להתחבר אל הקב"ה היא מתוך התעמקות ודבקות מוחלטת בעשייה המיוחדת לשם ה'. כי הקב"ה נמצא עם האדם דווקא בשעת עיסוקו הנוכחי – (למשל: התנדבות) ולא יחפש את הקב"ה בעיסוק אחר.

✚ הרש"ר הירש

לעומת הנצרות הסבורה כי חטא אדם הראשון טבוע בכל אדם בקביעות ומשפיע על החוויה באופן שאין אפשרות להתעלם ממנו ואי אפשר לתקנו ושבעקבות החטא איבד האדם את יכולתו להיות טוב. היחידות סוברת כי "אלוקי נשמה שנתת בי טהורה היא". תפקיד האדם לשמור על נשמתו בטוהרה. תפקיד האדם לטהר עצמו מחטא אדם הראשון, אדם יכול וחייב להעלות את עצמו לרמות רוחניות גבוהות ככל שיוכל באמצעות התמודדות עם יצר הרע והחומרנות (על בסיס הניגוד הבסיסי בין האדם לאדמה). כל אדם מסוגל להיות טוב, לשנות את מצבו ולתקן עצמו.

פרק שני – אני מאמין

למה ללמוד אמונה?

⚡ ריה"ל

המדרגה האידיאלית מתבטאת ב"אמונה טהורה ללא חקירה". אולם בעל הנפש הנבוכה והמתלבט בספיקות טוב שיחקור ויעיין.

ריה"ל מסביר את הצורך בלימוד יסודות תורת ה' במספר סיבות:

א. עדיף ללמוד את יסודות האמונה ממקור אמיתי וטהור מאשר לחיות בספיקות או ללמוד ממקורות לא נכונים.

ב. אדם צריך להכשיר עצמו להתמודדות עם "דעות נפסדות".

ג. לימוד אמונה חשוב ל"נפש הנבוכה" ולפתרון הספיקות.

ד. רק אצל מעטים ניתן למצוא את האמונה הטהורה מוטבעת בהם ללא ספיקות.

⚡ ר' נחמן מברסלב

ר' נחמן דוגל בעבודת ה' תמימה, ללא חקירה, מאחר וחקירה אמונית ולימוד "ספרי חכמות" עלולים להוביל לערעור האמונה. התנגדותו היא לחקירות פילוסופיות וחשיפה ל"חכמות חיצוניות" והוא אינו מתנגד להעמקה בלימוד האמונה.

⚡ רמח"ל

יראת ה' מחייבת עמל (יגיעה פנימית) כדי לקנותה מאחר וקיימים גורמים רבים המאיימים להרחיקה מהאדם. קיים צורך בשינון, התבוננות ועבודה עצמית כדי להגיע אל השלמות האמונית והנפשית. וזה בשונה מופעולות טבעיות שאדם עושה (שינה, יקיצה וכו') שאינן דורשות עבודה לפני עשייתן אלא הן מוטבעות באדם.

⚡ רס"ג

ספרו של רס"ג נכתב מתוך צורך ליצור אמונה צרופה ובהירה המבוססת על זודאות פנימית, בניגוד ל"מאמינים" המבססים את אמונתם על דמיון וספיקות סוגי אנשים ודרכם אל האמונה:

א. מי שהגיע לאמת – לאמונה והוא שמח בה.

ב. מי שהגיע לאמת – לאמונה אך יש לו ספיקות.

ג. מי שאימת את השווא מתוך דמיון שזוהי האמת.

ד. מי שמחפש את האמת ועובר משיטה לשיטה מתוך ספקות ותחיות.

חז"ל אסרו מחקר שכלי עצמאי ללא קבלת המסורת היהודית, משום שחקירה בדרך זו עלולה לגרום לטעות ולכפירה. ואילו המסורת הוכחה ואומתה לנו בצורה מוחלטת ע"י הניסים שהתרחשו לעיני מיליוני בני אדם.

מטרות המחקר בענייני אמונה הן: א. לאמת את שקיבלנו במסורת. ב. "דע מה שתשיב".

קיים צורך בהתגלות אלוהית לשם נתינת עקרונות האמונה הדתית (וא"א להסתפק בביסוס האמונה הדתית ע"פ השכל) מפני שבחקירה השכלית קיימים חסרונות ומגבלות.

✚ רבנו בחיי

מצוות התורה מתחלקות ל"חובות האברים" – שניתן לראותן כלפי חוץ (מצוות שכליות ושמעיות) דוגמא: נטילת לולב, סוכה.

ול"חובות הלבבות" – היסוד הנפשי בעבודת ה' (יראה, אמונה, דביקות, מצפון וכו') (מצוות שכליות). דוגמא: אמונה בבורא העולם

חובות הלבבות הם הבסיס לחובות האברים. מכיוון שלא נמצאו ספרים בנושא ומפני חשיבות הכוונה הפנימית והרצון הפנימי לשלמות המעשה החיצוני – החליט רבנו בחיי להסביר את חשיבות חובות הלבבות.

החיוב ללמוד את חובות הלבבות ויסודות האמונה מקורו בשכל, בתורה ובדברי חז"ל.

מי שיכול להבין בשכלו את חובות הלבבות והמצוות אך מתעצל – נענש.

הכוחות הפנימיים של האדם מוסתרים לפעמים כתוצאה מלכלוך שמכסה אותם ומעכב אותם מגילוי או פעולה שלמה. נוכל לגלות כוחות אלו אם נסיר מהם את הלכלוך שדבק בהם (מידות רעות, תענוגים חומריים וכו').

✚ הרב קוק

לדור פוטנציאל רוחני גדול ויש בפנימיותו רגשות אצילות ועדינות (למרות שבחיצוניותו הוא נראה מרוחק מהיהדות ומקיום מצוות) והוא שואף "לשמוע דברים גדולים... שיהיו מסויימים ומבוררים". לעומת דור החזורים שהסתפקו באמונה תמימה, דור הבנים דורש הבנה, העמקה וחיבור האמונה אל החיים. יכולת מורי הדור להתחבר אל העם תהיה באמצעות הסברה עמוקה של יסודות האמונה והיהדות ולא באמצעות הפחדה, אלא דווקא מתוך אהבה ומסרים רוחניים שיתאימו לפוטנציאל הרוחני של הדור ויוצגו בשפה בהירה ומובנת.

מתי אמונה?

המושג אמונה שגור בפי כל אך תוכנו של המושג ראוי לברור.

✚ בראשית פרק ט"ז

והאמן בה' ויחשבה לו 'צדקה'. הפשט מורה על מצב בלתי אפשרי ואברהם למרות הכול מאמין – בוטח בה'. הרמב"ם בהלכות עבודה זרה מגדיר אמונה בכך שאברהם אבינו "הכיר את בוראו" (בשכל).

✚ הרב קוק

בנפש האדם פועלים שני יסודות ויוצרים את קדושתו ואמונתו: התשוקה לאלוקים וזיקוק התשוקה הנ"ל. בכל אדם קיים יסוד התשוקה והערגה הטבעית לקרבת אלוהים והאמונה בו, אלא שתשוקה זו יכולה באופן מעשי, לקבל צורות שונות. לפעמים תשוקה זו מתבטאת באמונה טהורה בבורא עולם, ולפעמים אמונה זו באה לידי ביטוי בעבודה זרה, שיסודה בתשוקה לבורא, אולם עמופה היא בטומאה והשקפות לא נכונות. ועל כן יש צורך להשתמש במנגנון המזקק ומצרף את התשוקה ומכוון אותה למטרה העליונה.

הרב קוק מסביר את האמונה – כביטוי לערגה התמידית לקב"ה.

✚ מהר"ל

על אף היות האדם בעל גוף יש בו יכולת לחיות איש אמונה. כלומר, מחובר אל הקב"ה באופן המלא ביותר. המהר"ל מסביר שתכונת בעל החסד היא שונה מאחד לאחד והיא מאפיינת אנשים רבים אך איש אמונים – זוהי תכונה הדורשת שלמות מיוחדת. זהו אדם הדבק בקב"ה ועל כן הוא ראוי לגן עדן. אדם שמגיע לרמה כזאת של דבקות בה' הוא דבק בעצם באינסוף. לא מספיק שהאדם יגדיר עצמו כ"מאמין" באופן חיצוני אלא יש צורך ליישם את התכונות השונות הנדרשות מהמאמין כגון: נאמנות בחיים ליושר ולאמונה, חזק ויכולת

לעמוד בפני משברים וכו'. מאמין שהצלח מכח אמונתו לעמוד בפני "הרוחות העזות" המאיימות לערער את אמונתו הוא שראוי להיכנס לגן עדן.

ר' יוסף אלבו

אמונה – מוגדרת ע"י ציור בנפש. דבר החרוט בנפש בצורה הברורה והוודאית ביותר. האמונה מוגדרת כדבר הטוב בנפש באופן מוחלט ללא החסבר כיצד הגיע האדם לכך. ומכאן יש להסיק שכל מי שלא הגיע לרמת וודאות זו עליו לעמוד עד שלא יהיו לו ספקות וסתירות.

ר' שניאור זלמן מלאדי

אמונה – הרגל. אדם צריך להרגיל עצמו שהגשמיים וכל מה שהוא רואה בעולם זהו כיסוי לפנימיות העמוקה. לבוש למלכו של עולם.

האדמו"ר הרב שלום בער מליובאוויטש

מסביר שהתוכן של האמונה הוא שהקב"ה מהווה ברצונו את הבריאה בכל שנייה ושנייה. אם חס ושלום לא ירצה ה' – אז העולם לא יתקיים. היצירה של יש מיש שונה מהיצירה של יש מאין. יש מיש – אדם יצר וצורה ולאחר מכן אין זיקה (קשר) בינו לבין יצירתו. יש מאין – היוצר כל הזמן מקיים את היצירה. והסתלקות והתנתקות של היוצר מהיצירה שלו תגרום לביטול הקיום של היצירה.

רמב"ם

מביא את י"ג עיקרי האמונה המהווים את המסגרת המחייבת והמגדירה אמונה. מציאות ה', ייחוד ה', שלילת הגשמות, עניין הקדמות, לעבוד ולגדל את ה' לבדו, קיום נבואה, נבואת משה רבנו, תורה מן השמים, אין להוסיף על תורת ה', השגחה, שכר ועונש, ימות המשיח, תחיית המתים.

האם האמונה היא חלק ממערכת המצוות?

רמב"ם

מגדיר את מצוות אמונה בכלל ספר המצוות.

ר' חסדאי קרשקש

קובע שאמונה אינה מצווה מתרי"ג:

1. מכיוון שהיא הבסיס לקיום המצוות

2. מכיוון שהאמונה טבועה באדם ואין לו בחירה חופשית לגביה וקיום מצווה אמור להיות מתוך רצון ובחירה חופשית.

המלבי"ם

האמונה טבועה באדם מלידתו (אנוכי ה', לא יהיה לך) המצווה המוטלת על האדם היא "לידע שיש שם מצוי". את האמונה שקיבלנו באופן טבעי אנחנו צריכים לתרגם, להבין ולהגיע לידיעה ממשית שלה. מצוות האמונה היא – להפיק את הפוטנציאל הטבוע באדם ולהפכו לאמונה ממשית.

חזו"ן איש

אחד התנאים לחקר אמונה והעמקתה הוא שקט ושחרור מהתאוות הגשמיות ואי היסחפות למרוצת החיים. אמונה בה' אין פרושה שאני מאמין ובוטח בה' שיהיה לי טוב. אלא אמונה זוהי קבלה מוחלטת שהנהגה אלוהית נוכחת וקיימת ואני מקבלה לטוב ולרע. הארועים הם בהשגחה ה' גם אם חלילה מבחינת האדם כרגע התוצאה לא טובה.

דבר זה אינו מסיר אחריות מהמאמין לעשות כל מאמץ להציל עצמו, וכל מה שיקרה זה מאת ה'. היחס בין האמונה והביטחון הוא: שהאמונה היא נקודת המוצא הכללית של המאמין ואילו הביטחון הוא המשמעות המעשית (היישום בפועל) של אמונתו.

✚ מקורות תלמודיים

מסכת סוטה: קטע המבטא בטחון בה' בתחום הכלכלי.

מסכת שבת: קטע המבטא את האמונה ככוללת ומנווטת את כל מעגל החיים.

כיצד מגיעים לאמונה?

✚ תלמוד בבלי

מתאר את העובר במעי אמו – שהוא שרוי בטובה שאין כמותה. צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותם ימים. ומלמדים אותו את כל התורה כולה. חז"ל מלמדים אותנו בקטע זה שהאמונה טבועה באדם עוד מהיותו עובר במעי אמו – ומכאן שכדי להגיע לאמונה עליו להתבונן בעצמו מכיוון שהיסוד קיים בו.

✚ מדרש הגדול

אברהם אבינו שקל בדעתו עד שהגיע למסקנה שיש אלוקים. ע"פ המדרש, אברהם אבינו לא חקר כאן משמעות פילוסופית אלא חיפש משמעות קיומית לעצמו, ולעולם. השלבים שהביאו אותו למסקנה הם: שלילת העבודה למעשה ידיו, הארץ המצמיחה מזון – זקוקה למים ואור, בחירה בשמים, חשב שראוי להשתחוות לשמש משום שמאירה לעולם ומצמיחה צמחים, אך שקיעת השמש הסירה האפשרות. באותו אופן ראה את עוצמת הירח והכוכבים המאירים בלילה – שוב ראה שפעולתם היא חלקית. חיפוש מנהיג העולם גרם לו צער כי לא מצא מי אחראי לזריחה ולשקיעה, לירח ולכוכבים. כיוון שראה בעל הברכה (הקב"ה) שהוא מצטער ומתאמץ נגלה אליו. מסקנה: כאשר האדם חותר לאמת – היא תגיע אליו. מדרשו של אברהם אבינו ניתן לתלמוד על אמונה המבוססת על חיפוש מתמיד תוך הפעלת מאמצים שכליים ונפשיים לגילוי ה'.

✚ הרב דסלר

הרב דסלר מתאר חמש דרכים לקנות אמונה:

הדרך החיצונית: חינוך להרגיל עצמו לעשות פעולות גם אם הכוונה הפנימית עדיין אינה שלמה. למשל, לומר "ברוך ה'", "אם ירצה ה'", "בעזרת ה'". וכן יקפיד על מצוות תפילה אפילו שהיא תפילה חיצונית. כוח ההרגל יש בו ערך.

דרך ההתבוננות: התבוננות בעולם החיצוני ובפלאי הבריאה – "מה רבו מעשיך ה'" – ומתוך כך מגיע להתרגשות ואהבה לה'.

התבוננות בעולם הפנימי. במעללי היצר הרע והמאבק המתנהל בתוך האדם (ומתוך כך יגיע למסקנה שחובה עליו ש"מבשרי אחזה אלוך").

דרך הקדושה: מחולקת לשלוש רמות.

א. מידת האמת – מחנך עצמו לומר אמת ומסרב לשקר.

ב. שבירת היצר – להתרגל לפרוש גם מדברים המותרים.

ג. לעסוק בקדושה לא מתוך מאמץ או כפייה עצמית אלא מתוך דבקות והתלהבות.

דרך הביטחון: לא דואג לעתידו אלא בוטח בה'. משתחרר מהמבט הטבעי ורואה את השגחת ה' הפרטית בכל.
דרך הדבקות: דבקות גמורה בבורא. "שיייתי ה' לנגדי תמיד" – זה מה שיש לאדם ואין בלתו.

אמונה ומימוש עצמי

✚ הרב קוק, אורות הקודש

קיימת חשיבות למודעות של האדם לעצמיותו ולכוחותיו.

- א. האדם הראשון חטא בכך ששעבד רצונו לפיתויו של הנחש (גורם חיצוני) בגן עדן ולא שמע לרצונותיו הפנימיים ועל כן נשאל ע"י הקב"ה "אייכה".
- ב. הקב"ה ציווה את האדמה שיחיה טעם העץ כטעם פריו אולם האדמה חטאה ליעודה ועצמותה והעדיפה את החישג והקריירה – "עשיית הפרי" על פני המימוש העצמי וקיום רצון ה'.
- ג. שני המאורות היו אמורים להיות שווים בגודלם. קטרוג הירח ושאיפתו להיות "מושל יחיד" הביאו להחטאת ייעודו הראשוני ואיבוד זהותו העצמית המקורית.
- ד. לעיתים בחינוך מדגישים את ההיבט החיצוני במקום להתחבר אל העולם הפנימי של התלמיד. בדרך זו ה"אני" של התלמיד נאבד וכך גם המשמעות של הסובבים אותו.
כדי לעבוד את ה' אדם צריך להגיע מתוך עצמו אל האלוקים.

✚ הרב קוק, אורות התורה

כל אדם צריך לעסוק בתחום הלימודי המתאים לטבע נפשו במסגרת לימוד התורה. אין הכוונה להזניח את התחומים האחרים (למשל: ללמוד רק אגדה ללא הלכה) אלא המינון המתאים בין התחומים.

✚ הרב שמעון שקופ

כדי שאדם יממש את עצמו באופן הראוי הוא צריך להגיע להבנה של מהות ה"אני" – מ"אני" מצומצם במשמעותו האגואיסטית, המעמידה את הפרט במרכז, בניגוד מהכלל, ועד "אני" ששייך לאומה – לכלל ישראל, מתוך אחריות והתחברות אל הכלל.
ה"אני" במשמעותו השטחית מתייחס רק לגופו של האדם ואילו במשמעותו הרחבה כולל את כל עמו".

✚ ריה"ל

מדגיש את מעמדו של היחיד כחלק חיוני, מרכיב שלא ניתן לוותר עליו בכלל ישראל. נחיצות למניין של עשרה אנשים למרות רצון האדם לעיתים ל"מימוש עצמי" באמצעות פרישה מהכלל לצורך תפילה – "למען תחיה נפשו זכה יותר". דווקא המעורבות עם הכלל מועילה גם ליחיד כתוצאה מהשלמה הדרגתית הקיימת ביניהם ("את אשר לא הספיק האחד לעשות בא האחר ומשלימו"). היחיד בקרב הציבור הוא "כאיבר יחיד בכללות הגוף" וכאשר נגרם נזק לאיבר היחיד הוא משפיע על כל הגוף.

✚ הרב סולוביצ'יק

קיימת חשיבות להתחברות היחיד עם הכלל. אין בכך ניגוד להתפתחות האישית של היחיד כיוון שהתפתחות זו מקבלת משמעותה דווקא מתוך התחברות אל הכלל. החיסרון שלו איוב הוא שהוא לא חש את הציבור. לא היה חלק ממנו. לא חש בסבלם. לא הביא קרבן לכלל ישראל. תכלית ייסורי איוב הייתה להביאו לתובנה כי הוא נפדה "מן המיצר האגואיסטי למרחב הסימפטיה עם הציבור... ההתבדלות הופקעה ובמקומה הופיעה ההתחברות... "התיקון של איוב היה "ה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו"

אמונה בעם ישראל

ר"ח"ל

הקשר בין הקב"ה ועמ"י שונה באופן מהותי מהקשר לאומות העולם. בעם ישראל קיים פוטנציאל להגיע לנבואה (העניין האלוקי) ודבר זה אינו קיים אצל עמים אחרים. לכן האמונה היהודית שונה לחלוטין. יסוד אמונתנו אינו בריאת העולם, כפי שמקובל לחשוב, אלא דווקא יציאת מצרים כאירוע שהיו שותפים לו כל עם ישראל. דווקא הציבוריות והפומביות הם שמעניקים לאמונה את אמינותה. ומכיוון שהדת היהודית מבוססת על התגלות ה' לעמ"י ביציאת מצרים, לבני המדבר ובמתן תורה (וזוהו ביסוס יותר חזק מביסוס שכלי שהוא ארעי ויש בו ספקות) היא מחייבת אך ורק את עמ"י בקיום התורה והמצוות. קיים שוני מהותי בין עמ"י לבין הגרים הנובע מקדושת וסגולת עמ"י. הדרגה החמישית בבריאה – מדרגת עמ"י שאותה מייחד ה"עניין האלוקי" – מתארת את השוני המהותי של עמ"י המבטא כציבור את הקדושה. מכות מצרים והגיסים במדבר מבטאים את ההשגחה המיוחדת על עמ"י כציבור המבטא את האמונה בה'.

רמב"ם

מציין את משמעותו ומרכזיותו של מעמד הר סיני שבו נגלה ה' לכלל עם ישראל. עם ישראל היה עד לאירועים נפלאים ובלתי מובנים. יחס ומעמד מיוחד לעמ"י שקיבלו דווקא הם כעם את התורה. מתן תורה מגלה את מרכזיותו של עמ"י ואמונתו בקב"ה בבחינת: "נעשה ונשמע".

הרב קוק

יש חשיבות להקים עם (עם ישראל) שיבטא בהנהגותיו הלאומיות את דרך ה'. תפקיד עם ישראל להראות לכל העולם כיצד מדינה שלימה, ולא רק אנשים בודדים, מאמינה ופועלת לפי חוקי ה' ומביאה את העולם כולו להכרה בקב"ה.

פרק שלישי – אמונה ומידות

✚ אחרון קציר

השוואה בין התנהגות בעלי חיים ובני אדם מצביעה על הבדל מהותי. בעל חיים שמקריב עצמו להצלת שאר בעלי חיים – עושה זאת כתוצאה מחוקיות הטבע. מנגנון אינסטינקטיבי. לעומת זאת, אדם המקריב עצמו למען הכלל – זה תובע ממנו שיקול דעת. זוהי הכרעה מוסרית המחייבת כושר חשיבה. הקונפליקט ויכולת הבחירה החופשית מבדילים בין בני האדם שיצריכים להפעיל חשיבה, לבין בעלי החיים הפועלים מכוח אינסטינקטים.

✚ רמב"ם

ההבדל בין האדם לבעלי החיים הוא הבדל מהותי, למרות שקיימות פעולות שהן לכאורה משותפות הן לאדם והן לבעלי החיים (הדמיון הוא חיצוני בלבד) – "שייתוף השם". הבדל מהותי זה מחייב אותנו להתנהג בצורה שונה מבעלי החיים. "נפש האדם אחת". האדם אחראי על כל מה שפועל בקרבו – גוף ונפש. לאדם יש אחריות מלאה ועל כן הוא נתבע למוסריות, להגינות ולצדק. כל כוחות הנפש של האדם נמצאים במסגרת אחת (לפיכך פגם באחד מכוחות אלו משפיע על הכוחות האחרים ועל הנפש בכללה).

האם המוסר טבוע באדם מראשית היוולדו?

✚ בראשית

בדור המבול "ותמלא הארץ חמס" – לדעת המפרשים הסיבה הייתה חטא הגזל. הרמב"ן מסביר שאיסור הגזל אינו מותנה בכתיבתו בתורה מכיוון שאין צורך בלימוד מיוחד כדי להבינו. איסור הגזל ומשמעותו המוסרית טבועים באדם וידועים לכל בני האדם מעצמם. מעצם היות האדם – אדם, הוא מחויב להיות מוסרי והגון. בתנועת המוסר ישנן שתי גישות סותרות: איך לחנך את האדם.

✚ ר' נתן צבי פינקל (הסבא מסלובודקה)

האדם מטבעו טוב וכל הבריאה טובה מיסודה וזה היסוד לשלמות ולטוב באחרית הימים (הבריאה בעתיד תחזור למצבה הראשון הטוב "וגר זאב עם כבש"). למרות חטא האדם הראשון, יש תקווה לאדם והוא יכול לשוב אל ה' מפני שהטוב טבוע בנפש האדם ולכן ניתן ליצוות אותו על יישום זמימוש הטוב באישיותו באמצעות מיצוות כגון: "ואהבת לרעך כמוך". המידות אינן מוזכרות מפורשות בתורה כי הן הבסיס לקיומה ולאמונה בבורא עולם. המידות הן הבסיס להתפתחות רוחנית, הן טבועות בנפש האדם מיסודו והאדם אינו צריך לקנותן מבחוץ. התורה משכללת את המידות הטובות הטבועות באדם ומסייעת לאדם להגיע להשגות ומעלות עליונות יותר.

✚ הרב יוסף יוזל הורביץ (מגובוהרדוק)

מגדיר את האדם כרע מיסודו – צריך להתמודד בתמידות עם היצר הרע ולכבוש אותו כי "יצר לב האדם רע מנעוריו", ולא לסמוך על עצמו עד יום מותו.

האדם נולד עם כוחות שליליים ותפקידו לשבור אותם ולהתגבר עליהם. ממשל היער וקרני הצבי ניתן ללמוד כי ישנו צורך לשבור את הקרניים (יצרים) לפני כניסה אל היער (העולם הזה). בניגוד להנחה הרווחת כאילו העולם הזה הוא מקום שלילי, מחדש הרב הורביץ כי ראיית העולם הזה כשלילי היא תוצאה של מבטינו ויצרינו השליליים. שיפור היצרים והכוונתם לטוב יאפשרו גם את ראיית העולם כטוב. התורה משמשת כאמצעי הדרכה לשבירת היצרים השליליים. הליכה בדרך התורה מאפשרת לחיות בעולם שבו האדם אינו צריך לחשוש מהעולם אלא לחשוש מתגובת יצרו לעולם.

✚ הרב קלונימוס שפירא (האדמו"ר מפיאסצנה)

יסוד החינוך של אחרים ושל עצמי הוא – חינוך נפשי חווייתי שחודר לעומק האישיות ולא רק חינוך שכלי. רק באמצעות חינוך מסוג זה יהיה ניתן להגיע לשינוי התנהגותי (ביצורף הסברה שכלית). מדריך את המחנכים להסתכל על התלמידים – לא לפי מצבם העכשווי, אלא, לכוון למה שהם עתידים להיות. להתייחס לפוטנציאל. לתת אמון ולבנות קומה חדשה של תקווה. בכל צעיר קיים פוטנציאל רוחני שהכוונתו לכיוון חיובי או שלילי תלויה הרבה מאד במחנכיו ובתלמיד עצמו. משל "זרע האתרוג המר והבוסרי" שאח"כ הופך לאתרוג מתוק.

✚ הרב קוק

קיימות שתי דרכים להתמודד עם המידות ולהגיע להטבה מוסרית: "דרך הכובש" – מלחמת היצר וכיבושו, הדיפת הכוחות הרעים. ו"דרך הישר" – הכוונת הפוטנציאל השלילי "אל הטוב והישר", מתוך אהבת ה'. להשתמש באורה של תורה בצרוף המאור השכלי והנטייה הטבעית שבלב הישר. בדרך כזו אין צורך במלחמות.

✚ הרב חרל"פ

קיים קשר עמוק בין האמונה והמידות. משמעות האמונה אינה רק בין האדם לקב"ה אלא גם בין אדם לאדם. האמונה היא מרכז החיים ולכן צריך לחזק את מרכיביה ומקורות השפעתה. אדם בעל מידות פגומות – זוהי עדות לאמונה פגומה ולא שלמה "האמונה קשורה במידות כנר בפתילה".

✚ הרב קוק

יראת שמים היא כלי שיש למלאו בתוכן חיובי והיא אינה עומדת בפני עצמה. על כן, אדם ירא שמים צריך למלא כלי זה במידות טובות, בתורה ובמצוות ויש לזכך אותו ממרכיבים שליליים. יראת שמים אמיתית מבוססת על מחשבה ואינה מפחדת מחשיבה. ללא מחשבה, יראת השמים יכולה להיות מורכת מחלקים שליליים. לכן, החשיבה עוזרת לפיתוח של יראת השמים. אין סתירה בין המוסר האנושי (של בני האדם) למוסר האלוקי. יראת שמים מפתחת את המוסר הטבעי שקיים באדם ולא חס וחלילה דוחקת אותו.

✚ הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב מוולוז'ין)

ספר בראשית נקרא ספר הישר ואבותינו מוגדרים דווקא ישרים ולא חסידים או צדיקים, כדי להדגיש את חשיבות הישרות שהייתה להם – שהיו ישרים בהתנהגותם המוסרית גם כלפי אנשים בעלי התנהגות והשקפה שונה. הישרות היא מרכיב חשוב ביראת שמים. פער בין יראת שמים – לימוד תורה, לבין מידות שאינן טובות, יכול לגרום לחורבן בית המקדש. ומכאן ניתן להסיק כי המידות הטובות חשובות כבסיס ליראת שמים.